

CEZA YARGILAMA SÜRECİNDE SON SORUŞTURMA DÖNEMİNİN İNCELENMESİ¹

ANALYSIS OF THE FINAL INVESTIGATION
PERIOD IN CRIMINAL COURTS THROUGH FACTOR
ANALYSIS AND NONPARAMETRIC TECHNIQUES

Adil KORKMAZ*

Süleyman GÜNAY**

ÖZET

Bu çalışmada ceza yargılama sürecinin son soruşturma dönemi incelenmiştir. Son soruşturma dönemi, Themis'in yalnızca terazisini kullandığı bir dönemdir. Kılıcını kullanması için sanığı suçlu bulması gerekecektir. Yargılanan kişinin aklanma hakkını elde etmesi için de, bozulan hukuk düzeninin düzeltilmesi için de yargılamanın çabukluğunu sağlamak gereklidir. Faktör analizi, yargılamayı yavaşlatan etkenleri belirlemek bakımından uygun bir tekniktir. Somut değişkenlerden yola çıkarak soyut değişkenleri ölçen, çok karışık bir evreni yalınlaştıran, yalın parçalar arasında bağımsızlıklar da sağlayan ve böylece anlayıp açıklama çabalarına kolaylık sağlayan bu teknik, Türkiye'de ceza yargılama sürecine ilk kez bu çalışmada uygulanmış olmaktadır. Uygulama sonrasında on dört faktör çıkartılmış ve bunlardan dördünün son soruşturma döneminde etkili olduğu görülmüştür. En önemli faktör, savcının ön soruşturma dönemindeki çekinikliğidir. Onu Adli Tıp Kurumu eylemsizliği, suçtan zarar gören kişinin mesafe eğilimi ve sanık savunmasının soyutluğu izlemektedir.

Anahtar Kelimeler : Faktör Analizi, Son Soruşturma Dönemi.

ABSTRACT

In this study, the final investigation periods of Ankara Criminal Courts is analysed through factor analysis. The final investigation process is characterised by Themis using her scale. Whether she will use her sword or not, depends on the results of the final investigation period. She is expected to use the sword if the suspected person is found to be guilty. In any case, the trial process should be accelerated, so that the accused person could have been acquitted and the spoilt legal order is adjusted. Factor analysis is an innovative technique in determining the main issues decelerating the trial period. The above mentioned technique, which is unique in measuring the abstract variables setting out from concrete ones, as well as simplifying the complex universe, has been used for centuries, and it has been applied to the criminal trial process for the first time within the context of this paper. After practising factor analysis, fourteen factors have been extracted and four of them have been found most effective ones on the final investigation periods of Ankara Criminal Courts for Major Cases. The most important factor is recession of prosecutor during preliminary investigation. The followings are immobility of medical jurisprudence services, keeping away of injured party and resistance against punishment.

Key Words : Factor Analysis, the Final Investigation Periods of Criminal Courts.

¹ AYBAY Hukuk Araştırmaları Vakfı tarafından desteklenen bu çalışma, Ankara 1. ve 4. Ağır Ceza Mahkemeleri Başkanlarının onayları üzerine toplanan verilere faktör analizi tekniğinin uygulanması niteliğindedir.

* Akdeniz Üniversitesi, İ.İ.B.F. İktisat Bölümü Öğretim Üyesi

** Hacettepe Üniversitesi, İstatistik Bölümü Öğretim Üyesi

GİRİŞ

Bu çalışmada, faktör analizi aracılığı ile ceza yargılama sürecinin bir parçası olarak son soruşturma döneminin incelenmesi amaçlanmıştır. Faktör analizi, gerçekliğin gizli, ölçülemeyen, soyut değişkenlerini nicelleştirerek anlaşılabilirlik düzeyini yükseltmeyi amaçlayan bir tekniktir. Gizli, ölçülemeyen, soyut değişkenler istatistik yazınında faktör diye adlandırılmaktadır. Bu tanım göz önünde bulundurulduğunda faktör kavramının saklanmış gerçekliği simgelediği söylenebilir. Öyleyse "Doğa saklanmayı sever" diyen Herakleitos (Ongun, 1974:381), faktör kavramına parmak basan ilk filozof olarak nitelendirilebilir.

Açık, ölçülebilen, somut değişkenler ile faktörler arasında sıkı bir ilişki vardır. Bu ilişki soyut değişkenlerin somut değişkenler aracılığıyla ölçülebilmesini mümkün kılmaktadır. Bu konudaki en ünlü örneklerden birine Ivan Pavlov'un çalışmalarında raslanmaktadır. Koşullu refleks araştırmalarında denek olarak kullanılan köpeğin iştahı soyut, buna karşılık besin karşısında onun ağızından damlayan salya miktarı somut değişkenlerdir. Ivan Pavlov, ağızdan çok salya damladığında köpeğin aç, az salya damladığında ise tok olduğu sonucuna varmakta, böylece iştahın bir ölçüsü olarak salya miktarını almaktadır. Bu ise soyut bir değişkeni somut bir değişken aracılığıyla ölçmektir. Benzer biçimde, üzüntünün soyut olmasına karşılık onun bir sonucu olan gözyaşları somuttur. Günlük yaşamda gözyaşlarına bakılarak üzüntü hakkında bir kaniya ulaşmak mümkün olabilmektedir. Bu nedenledir ki, birisi için "iki gözü iki çeşme" denildiğinde onun çok üzüntülü olduğu söylenmek istenmektedir. Tıpkı bunun gibi, gece karanlığında duyulan korku soyut iken, onu bastırmak amacıyla çalınan ılık somuttur. Bu nedenle, korkunun ne ölçüde sürdüğünü anlamak için ılığın ne ölçüde çalındığını gözlemek yeterlidir. Bu örnekler, soyut değişkenlerin somut değişkenler aracılığıyla ölçülebileceğini kanıtlamaktadır.

Soyut ve somut değişkenler arasındaki ilişki bununla sınırlı değildir. Bir başka ilişki de pek çok somut olayın tek bir soyut olaya indirgenebilmesi ilişkisidir. Tıpkı benizdeki sararmanın, göğüsteki çarpıntılarının ve dudaktaki kurumunun hep birlikte korkuya geri götürülmesi örneğinde olduğu gibi. İşte bu geri götürme olgusu, tutumluluk ilkesinin temel amacıdır. Böylece birçok kavramla açıklanabilen bir olay birtek kavramla açıklanabilmektedir. Occam'lı William "Daha az ile yapılabileni daha çok ile yapmak boşunadır" demektedir (Russell, 1972:257). Bu söz tutumluluk ilkesinin de amacını anlatmaktadır. Soyut değişkenlerle somut değişkenler arasında köprüler kuran faktör analizinin amacını dile getirebilmek için de bundan daha uygun bir söz bulmak zordur. Çünkü söz konusu teknik de, somut değişkenlerle örülü bir evreni, yalınlaştırma ve bağımsızlaştırma koşulu altında, soyut değişkenlerle örülü bir evrene dönüştürmektedir. Bundan ise büyük bir açıklama ve anlama kolaylığı doğmaktadır. Bu kolaylık, ceza yargılama sürecinin son soruşturma dönemine yönelik bir uygulamada da ortaya çıkmaya adaydır.

SON SORUŞTURMA DÖNEMİ

Son soruşturma dönemi, ceza yargılamasının en önemli aşamasıdır. Çünkü bu aşamada üzerine bir suç atılı olan sanık yargılanmakta, suç işlediği kanısına varılmazsa beraat ettirilmekte, ancak tersi durumda onun temel hakları ve özgürlükleri konusunda eksiltici yönde bir karar verilmektedir. Bu sürecin yalnızca karar anı değil, bir bütün olarak tamamı önemlidir. Çünkü sanık karar anında mahkûm olmakta ya da olmamaktadır; oysa bütün yargılama boyunca sanıklık statüsü sürmektedir. Kolayca anlaşılacağı gibi, toplum, duyduğu tedirginlikten ötürü bir mahkûm ile kendisi arasına belli bir uzaklık sokacaktır, ancak sanık statüsüne oturtulmuş bir insana da çok yakın durmayacaktır. Son soruşturma döneminin yalnızca karar anını değil, bir bütün olarak kendisini önemli kılan etkenlerden biri de budur.

Hukuk düzeni, haklara saygı temeli üzerinde yükselen bir sözleşme düzenidir. Bir kimse suç işlediğinde sözleşmeye aykırı bir eylem gerçekleştirerek hukuk düzenini bozmaktadır. Hesiodos (1991:151), «Theogonia» adlı yapıtında "Ey Perses! Beni can kulağıyla dinle! Haktan yana ol, zorbalığı sil kafandan!" diye seslenmektedir. Hesiodos gibi bir şairin seslenişi, yarattığı etki nedeniyle, büyük bir olasılıkla Perses'in zorbalığı bir yana bırakmış olmasına yol açmıştır. Acaba böyle seslenişler, hukuk düzeni diye adlandırılan toplumsal sözleşmeyi bozanlara karşı da etkili olabilir mi? Yanıt Thomas Hobbes'tan gelmektedir. Thomas Hobbes (1993:127), ünlü yapıtı «Leviathan»'da kılıcın zoru olmadıkça sözleşmelerin boş olduğunu dile getirmektedir. Ceza yargılama sürecinin son soruşturma dönemi, kılıcın zorunu suçluya göstererek hukuk düzeninin boş olmadığını göstermek gibi bir toplumsal yarar sağlamaktadır. Bu yararın elde edilebilmesi için ise düzensizliğin yanan bir evden daha çok söndürülmesi gerektiğini söyleyen Herakleitos'un öğüdü doğrultusunda yargılamanın çabuklaştırılması zorunludur.

Elbette kılıcın zoru, herhangi bir kimseye gösterildiğinde toplumsal yarar elde edilemeyecektir. Suçlu olup olmadığı bile belli olmayan sanığa gösterildiğinde de benzer bir sonuç doğacaktır. Hatta masum bir sanığı mahkeme karşısına oturtup yargılamakta toplumsal zarar olduğu bile söylenebilir. Toplumsal yarar, kılıcın zoru yalnızca suçluya gösterildiğinde elde edilecektir. Ne var ki, kılıcın zoru ile suçun arasına büyük bir zaman girdiğinde toplumsal yararın elde edilip edilmediği konusu karanlıkta kalmaktadır. Dahası böyle durumlarda Hesiodos'un (1991:149) anlattığı şu öykü gerçeklik kazanabilmektedir:

*"Şimdi krallara bir sözüm var,
Ne kadar söz bilir kişiler de olsa krallar.
Atmacanın biri alaca boyunlu bülbüle demiş,
Bülbülü sıkarken yaman pençelerinde,
Zavallıcık inerken keskin tırnaklar gövdesinde,
Şöyle demiş atmaca bizimkine hışmiyle:
«Ne bağıryorsun be, pis ufaklık?
Senden daha güçlü birinin elindedin.*

*Ne kadar güzel türkü söylersen söyle,
Seni ben götüreceğim istediğim yere,
Orada ya yiyeceğim seni katır katır,
Ya da, dilersem, koyuvereceğim seni.
Kendinden güçlüsüne ayak direyen zırdelidir,
Acı çeker, kepaşe olur boşuna.»
Böyle demiş yel kanatlı atmaca,
Yüce göklere uçan kuş."*

Doğa düzeninde haklı ve haksız kavramlarının bir anlamı yoktur. Çünkü herkes güçlü olduğu ölçüde başkalarının tüketebileceği yararları el koyarak onları kendisinin tüketebileceği yararları dönüştürebilir. Hukuk düzeni ise bu olgunun reddi üstünde yükselir. Çünkü hukuk düzeninde herkes gücü ölçüsünde haklı değil, hakkı ölçüsünde güçlüdür. Bu nedenle, Yunus Emre'nin "Bir sinek bir kartalı salladı (v)urdu yere/Yalan değil gerçektir ben de gördüm tozunu" (Fuat, 1991:83-84) dizeleri, doğanın güç yasalarının egemen olduğu alanlardan çok, mahkemelerde gerçeklik kazanabilir. Ne var ki, mahkemelerin hukuk düzenini sağlamadaki başarıları, yargılamanın çabukluğu ilkesini bir zorunluluk olarak ortaya çıkarmaktadır. Sanık masum ise onun oturtulduğu sanık statüsünden bir an önce kurtarılması, suçlu ise cezalandırılarak bozulan hukuk düzeninin düzeltilmesi, bu zorunluluğun ceza yargılamasındaki iki farklı görünüşüdür. Ancak yargılamanın çabukluğunu istemek ile bunu gerçekleştirmek başka başka olaylardır. Söz konusu isteği gerçekleştirebilmek için ceza yargılamasının son soruşturma döneminde ne gibi faktörlerin rol oynadığını bilmek gerekir. Öyleyse burada yöneltilen şu soru, temel nitelikte bir soru olarak anlam kazanmaktadır: Acaba son soruşturma döneminde ne gibi faktörler ceza yargılamasının uzamasında ya da kısalmasında rol oynamaktadır?

Araştırmanın bu sorusunu yanıtlamak için faktör analizi ve parametrik olmayan teknikler uygulanmaktadır. İstatistiksel teknikler, iktisat, tıp, ruhbilim, toplumbilim gibi pek çok alanda olduğu gibi, hukuk alanında da gerçeği anlama aracı olarak işlev görmektedir. Hukuk, elbette, yukarıda sıralanan bilim alanlarından farklıdır. Öyle olmakla birlikte, bugün en yalınından en karmaşığına dek pek çok istatistiksel teknik, başka alanlarda olduğu gibi, hukuk alanında da yöneltilen soruları yanıtlamak ve böylece incelenen gerçeklik konusunda söylenecek sözleri nesnel bir temele dayandırmak için vazgeçilmez bir araç olarak kullanılmaktadır. Claude-Jabine (1992:5), hukuk ve özellikle de insan hakları konusunu araştırmakta kullanılan şaşılacak ölçüde çok istatistiksel tekniğe değinmektedir: Deney düzenleme, hipotez testi, varyans analizi, temel bileşenler analizi, kümeleme analizi, kanonik korelasyon analizi, diskriminant analizi, faktör analizi... Görüldüğü gibi, faktör analizi de insan hakları konusunu araştırmak için kullanılan istatistiksel teknikler arasında yer almaktadır.

İlk bakışta insan hakları gibi bir konuda faktör analizinin ne gibi bir yeri olabileceği sorulabilir. Doğallıkla da böyle karışık bir tekniğin kullanılması yadırganabilir. Ancak daha sonra bu kullanımın keyfilikten değil, zorunluluktan kaynaklandığı fark edilmektedir. Çünkü ülkelerin insan hakları düzeyini,

doğrudan doğruya ölçme olanağı yoktur. Bunun nedeni, insan hakları düzeyi kavramının soyutluğudur. Ülkelerin ulusal gelirleri, dış borçları, iç ve dış göçleri, kişi başına elektrik tüketimleri, yıllık intiharları ile cinayetleri, doğuştaki yaşam beklentileri ve daha pek çok değişkeni, somut oldukları için doğrudan doğruya ölçülebilmekte ise de, kavramsal özelliği nedeniyle insan hakları düzeyi konusunda herhangi bir nicelleştirme söz konusu olamamaktadır. Dolayısıyla da nesnel bir temele dayanarak bir ülkenin insan hakları düzeyi bakımından ileri, bir başka ülkenin ise geri olduğu söylenememektedir. Ancak ölçülebilen bir değişkenler kümesine faktör analizi uygulandığında, çıkartılan faktörlerden biri, insan hakları düzeyi olarak anlaşılabilmekte ve böylece sayılarla anlatılmak istenen değişken, çeşitli ülkeleri sıralamaya yetecek bir biçimde nicelleştirilmiş olmaktadır.

Faktör analizi, son soruşturma dönemine uygulandığında, elbette, doğrudan doğruya ölçülemeyen soyut değişkenlerin nicelleştirilmesi mümkün olabilecektir. Ancak faktör analizi, ölçülemez nitelikteki değişkenleri nicelleştirmekten daha fazla yararları olan bir tekniktir. Bu yararlar da faktör analizinin bir bağımsızlaştırma ve yalınlaştırma tekniği olmasından kaynaklanmaktadır. Faktör analizi, çok karışık bir evreni, az sayıda ve bağımsız parçalarına ayırarak bu özelliklerini sergilemektedir. Hangi kesiti incelenirse incelenirse evrenin çok karışık bir yapıda olduğu yadsınamaz. Bu, değişkenlerin yalnızca çokluğundan değil, onun yanı sıra etkileşim içinde olmasından da filizlenmektedir.

Fiş (1995:142), Türkçeye de çevrilmiş «Ben de Halimce Bedreddinem» adlı ünlü yapıtında, Sufilerin gittikleri yerlerde "Sapından tutup küçücük bir çiçeği salla, yıldızların dayandığı temel sallanır" sözünü yinelediklerini belirtmektedir. Bu söz, ister dışsal, isterse içsel görünüşüyle tasarımlansın, genel olarak evrenin bağımlılık yapısına ilişkin derin bir gözlemi yansıtmaktadır. Yapısının bütünüyle bağımlı olmasına karşın, evren, yalın parçalarına ayrılabilen ve anlama çabalarına konu yapılmaktadır. Bu, bir anlamda, evrenin bağımlılık yapısını bozmak ve yalınlaştırılan parçayı evrenin geri kalan bölümünden ayırtmak demektir. Bu ayırıştırma geçicidir; çünkü daha sonra ayırıştırılan parçalar anlamlandırıldıktan sonra belli bir sıra içinde yeniden birleştirilerek evrenin anlaşılabilirlik düzeyi yükseltilecektir.

Ceza yargılama sürecinin son soruşturma dönemi de evrenin bu özelliğinden payını almıştır. Hesiodos (1991:108) "*Khaos*'tu (Kaos'tu) hepsinden önce varolan" dizesinde, söz konusu özelliğin, evrenin yalnızca sonraki dönemlerinde değil, kökeninde de olduğunu dile getirmektedir. Bu nitelendirmedeki haklılık, son soruşturma döneminin de benzer biçimde nitelendirilmesinde bulunabilir. Çünkü ceza yargılamasında geçmişte olup bitmiş bir suçun maddi gerçeği aranmakta, üstelik yasak sorgu yöntemleriyle elde edilmiş kanıtlara yönelmeden, insan onuru gözetilerek ve yargılama ilkelerine bağlılık koşulu altında aranmaktadır. Bu olgu da son soruşturma dönemine pek çok etkeni katmakta, onların harmanlanmasına yol açmakta ve söz konusu dönemi tam bir karışıklık görünümüne büründürmektedir. Faktör analizi ise bu

karışıklık görünümünün üstündeki perdeyi kaldırarak son soruşturma döneminin az sayıda ve bağımsız faktörle açıklanabilmesine katkı sağlamaktadır.

SON SORUŞTURMA DÖNEMİNİN FAKTÖR ANALİZİ

Grek mitolojisinde geleneklere, göreneklere, töreye bekçilik eden, Olympos'daki düzeni koruyan ve tanrıların toplantılarına başkanlık eden Themis, gelip geçici yasayı temsil eden Nomos'un tersine, evrensel yasayı temsil eder. Bu nedenle olsa gerek, adaletin simgesi, Nomos değil, Themis olmuştur. Hesiodos (1991:135) «Theogonia» adlı yapıtında Themis'i şöyle anlatmaktadır:

*"Themis:Yasa Tanrıça
Sonra Themis'le evlendi Zeus,
Işık saçan yasalar tanrıçasıyla.
Bu tanrıçadan doğdu Hora'lar:
Eunomia, en iyi yasaların tanrıçası,
Dike, en haklı yargılar veren tanrıça,
Eirene, o bereketli Barış tanrıçası,
Ki korur insanların ekib biçtiklerini.
Ve Moira'lar, yaşama paylarımızı düzenleyenler:
Klotho, Lakheisis, Atropos tanrıçalar,
Ki bilge büyük üstünlük vermiştir onlara,
Ki onlar verir yalnız insanlara,
Mutlu ya da mutsuz olma paylarını."*

Gözleri bandajlı olan Themis'in bir elinde terazi, ötekinde kılıç vardır. Bandaj yargı bağımsızlığını simgeler. Çünkü elindeki teraziyle suçu belirleyip kılıçla da cezayı infaz eden mitolojik yargıç, sanığın zengin ya da yoksul, beyaz ya da zenci, genç ya da yaşlı, akraba ya da yabancı olup olmadığını göremediğinden farklılıklara karşı yansızlığını korur. Bugün adalet konusunda yapılacak bir araştırma, genel olarak Themis konusunda yapılacak bir çalışma olarak nitelenebilir. Konu, yargı bağımsızlığı, denkleştirici adalet ya da infaz hukuku olduğunda, Themis'in bandajının, terazisinin ya da kılıcının sorun edinilmiş olduğu söylenebilir.

"Yargı bağımsız mıdır?" gibi bir soru ile başlayan bir çalışma, yargıcın, olayı çözümlenip bir karar verirken, sanığın toplumsal durumundan ya da başka özelliklerinden etkilenip etkilenmediği ile, kısaca Themis'in gözlerindeki bandaj ile ilgileniyor demektir. Yargıç, sanığın toplumsal durumundan ya da başka özelliklerinden etkileniyorsa, araştırmacı, Themis'in gözlerindeki bandajın açılmış olduğunu söyleyebilecektir. Bu da, elbette, yargıcın bağımlı olduğu konusundaki kanının bir anlatımı olacaktır.

Oysa eşine yapılan sarkıntılık üzerine adam öldürmekten yargılanan bir sanığın olay sırasında ağır mı, yoksa hafif mi tahrik olduğunu araştırmak, Themis'in terazisiyle ilgili bir çalışma olacaktır. Çünkü sarkıntılığı hafif tahrik saymak, suçun büyük bir suç olduğuna karar vermek demek olurken, ağır tahrik

saymak, suçun boyutunu göreceli olarak küçültecektir. Suçun ve onun tamamlayıcı bir ögesi olarak cezanın büyüklüğünü ya da küçüklüğünü saptamak ise terazinin işlevidir. Dolayısıyla bu konudaki çalışmaların, Themis'in terazisiyle ilgili oldukları söylenebilecektir.

Saniğa şu ya da bu cezanın verilmesinden sonra bunu hücrede, açık cezaevinde, kapalı cezaevinde çektirmek, bir daha suç işlemeyeceği kanısına dayanılarak cezayı ertelemek ya da bir hapis cezası söz konusu ise onu günlüğü on bin TL'den para cezasına dönüştürmek gibi seçeneklerden hangisinin daha caydırıcı olduğu konusunda yapılacak bir araştırma ise Themis'in kılıcıyla ilgili bir çalışma olarak nitelenebilecektir.

Themis üzerine yapılabilecek araştırmalar, elbette bunlarla sınırlı olmayacaktır. Nitekim burada amaçlanan çalışma da, Themis ile ilgili olmakla birlikte, yargı bağımsızlığını, denkleştirici adaleti ya da infaz hukukunu konu edinmemektedir. Yanıtlanması amaçlanan temel soru şudur:

-Acaba yargılama sürecinin hızını hangi etkenler belirlemektedir?

Bu soru, eğretileme (*metaphor : istiare*) yoluyla şu biçimde de sorulabilir:

-Acaba Themis'in terazisini kullanma hızını hangi etkenler belirlemektedir?

Bu aşamada hukuk dilindeki yargılama sözcüğünün günlük dildekinden daha geniş bir süreci yansıttığını belirtmek gerekir: Hukuk dilinde ceza yargılama süreci denildiğinde, mahkeme öncesi dönemde ve mahkeme döneminde olup biten işlemler dile getirilmektedir. Tıpkı savcının ya da savcı adına işlem yapan kolluk güçlerinin (polis ve jandarmanın) kovuşturma başlatması gibi, iddianameden sonra yargıcın yaptığı soruşturmalar da ceza yargılamasının kapsamına girmektedir. Oysa bunlar hukuk dilinde ön soruşturma (hazırlık soruşturması) ve son soruşturma olarak farklı sözcüklerle anlatılmaktadır. Günlük dilde ise ceza yargılaması denildiğinde yalnızca mahkeme dönemindeki çalışmalar anlatılmak istenmektedir. Bu çalışmada salt mahkeme dönemiyle ilgilenildiğine göre, konu, aslında yargılama sürecinin son soruşturma dönemiyle sınırlandırılmış olmaktadır. Bu nedenle doğabilecek bir kavram karışıklığını önlemek için yukarıdaki sorunun şöyle sorulması gerekir:

-Acaba ceza yargılama sürecinde son soruşturma döneminin hızını hangi etkenler belirlemektedir?

Bu ve buna benzer sorular, genel olarak yargılamanın çabukluğu ilkesini inceleme konusu yapan sorulardır. Yargılamanın çabukluğu, salt ceza değil, hukuk yargılamasının da ilkesidir. Bu ilkenin tarihsel kökleri çok eskilere uzanır. 1215 yılında yeni vergileri katlanılmaz bulup ayaklanan baronlar Londra'yı işgal ettiğinde kuşatma altında kalan Kral Yurtsuz John, Magna Carta adlı büyük fermanı çıkarmaya mecbur olmuştu. Bu fermanla adaletin yerine getirilmesinin hiçbir koşul altında geciktirilemeyeceği de belirtilmişti. Bu buyruk kimi ülkelerdeki yargıçların mühürlerine kazınmıştır (Dursun, 1994:2-27).

Adaletin yerine getirilmesindeki hıza yönelik duyarlılık bakımından Türkiye Anayasasının Magna Carta ile uyum içinde olduğu söylenebilir. Çünkü Anayasa, mahkeme kararlarının bir yandan hızla verilmesini, bir başka yandan da geciktirilmeden yerine getirilmesini istemektedir. Adalet, yalnızca mahkemenin bir karar vermesi ile değil, bu kararın uygulanması ile gerçekleştiğinden, yukarıdaki iki istemin de adaletin gerçekleşmesindeki çabuklukla ilgili olduğu söylenebilir. Bu durum, doğallıkla, hukuk davaları için olduğu gibi, ceza davaları için de geçerlidir.

Ceza davaları, hukuk davalarından farklılık gösterir. Kimi kez maddi gerçeğin arka plana itilebildiği hukuk davalarının tersine, temel hakları ve özgürlükleri, dahası yaşamı ilgilendirdiği için ceza yargılamasında maddi gerçeğin tam olarak araştırılmasından ödün verilememektedir (Yurtcan, 1994:39). Çünkü maddi gerçeğe ilişkin küçük bir ayrıntı gözden kaçırıldığında, sanığın temel haklarında ve özgürlüklerinde birkaç ay ya da birkaç yıl birden eksiltme olabilmekte, bunun da ötesinde yaşamı bile tehlike altına girebilmektedir. Oysa temel haklar ve özgürlükler önemlidir, bunlar arasında yer alan yaşam hakkı ise daha da önemlidir. Gerçi baldıran ağusu içmeye mahkum edildikten sonra ceza kararını veren mahkeme üyeleri önünde, karşılaştığı hukuksal gerçeği küçümsediği izlenimini yaratmayı amaçlayan Sokrates, "Ölüm her duygunun kısılması, sönmesiye, deliksiz ve düşsüz bir uykuya benzer bir uyku ise, ne eşsiz bir kazançtır ölmek!" demiştir (Eflatun, 1996:60); ancak Samsatlı Lukianos (1992:105), Menippos ile Kerberos başlıklı öyküsünde Sokrates'in bu sözleri çaresizlik içinde söylediğini şöyle anlatmaktadır:

"MENİPPOS- Söyle, Kerberos, ben de köpek olduğum için seninle bısum akraba sayılırız. Styx aşkına söyle, Sokrates buraya, sizin yanınıza indiği vakit nasıldı? Ne haldeydi? Senin gibi bir tanrı yalnız havlamaz ya! Canı isterse insanlar gibi konuşmasını da bilir.

KERBEROS- Uzaktan, Menippos, yiğit hali vardı, ölümden hiç korkmuyor derdin; dışarda duranlara kendini öyle göstermek istiyordu. Ama delikten aşağı bakıp da karanlığı görünce, duraklayıverdi; ayağından ısırıp aşağı çektim; bunun üzerine çocuk gibi bağırmaya başladı: Evlatlarını özleyip ağlıyor, yüzünü buruşturup duruyordu.

MENİPPOS- Demek o adam da safsatacının biriymiş, ölüme aldırمام demesi yalanmış!

KERBEROS- Hayır; ama ölümün önüne geçilemeyeceğini anlamıştı, nasıl olsa çekeceği cezayı bari kendi rızasıyla çekiyormuş gibi gözüüküp etrafındakileri yiğitliğine hayran etmek istedi. Onun gibi adamların çoğu için bunu söyleyebilirim: Kapıya gelinceye kadar pektirler, birer kabraman sanırsın; ama içeri girdiler mi, özleri meydana çıkar.

MENİPPOS- Ya ben indiğim zaman, benim halim nasıldı, Kerberos?

KERBEROS- Tam senin gibi insanlara layık bir halin vardı: Onu bir sende gördüm, bir de senden önce Diogenes'te. Siz ikiniz de buraya mecbur olmadan, çağırılmadan, kendi isteğinizle, güle oynaya geldiniz, kimseyi umur etmediniz."

Atina devletinde Sokrates'e baldıran ağusu aracılığıyla uygulanan ceza, farklı ülkelerde değişik biçimlerde çektirilmektedir. Çünkü ülkeler temel hakkı ortadan kaldırma cezasını çektirmenin çeşitli yollarından birini seçebilmektedir. Türk Dil Kurumu 1966 yılı ödülünü kazanan Cemal Süreya'nın "Cellat Havası" adlı şiirinde bu tür cezaların uygulama biçimlerinin bir listesi sunulmaktadır (Mutluay, 1976:329-330). Bugün pek çok ülke yaşama hakkını ceza yargılamasının bir konusu olmaktan çıkarmış durumdadır. Ne var ki, bu, ceza yargılamasının önemsizleştiği ve maddi gerçeğin tam olarak araştırılması zorunluluğunun ortadan kalktığı anlamına gelmemektedir. Sanığın sanki suçlu değil, gerçekten suçlu iken cezalandırılması zorunluluğu gene sürmektedir. Bu da maddi gerçeğin en ince ayrıntılarına dek araştırılması zorunluluğunu yaratmaktadır. Bu yapılmadığında ya da yapılamadığında mahkemenin görünüşe aldanabilmesi tehlikesi doğmaktadır.

Güneşin iki insan ayağı genişliğinde olduğunu söyleyen Herakleitos'un (Capelle, 1994:115) görünüş ile gerçeği karıştırıp aldanması hoş görülebilmekteyse de, temel haklar ve özgürlükler konusundaki eksiltme kararından sorumlu olan yargıcın benzer bir aldanması, adaleti gerçekleştirme amacı dikkate alındığında hoş görülemezdir. Savunmaya yönelik kısıtlamaların kabul edilemezliği de buradan doğmaktadır. Sanık masum olduğunu söylediğinde, dahası şu ya da bu nedenle suçlu olduğunu kabul ettiğinde yahut iddianame karşısında sustuğunda bile onun gerçekten suçlu olup olmadığını araştırmak gerekmektedir. Bu da yoğun ölçülerde zaman tüketmektedir. İşte ceza yargılamasının bu kendine özgülüğü, son soruşturma döneminin uzamasında önemli bir etken olmaktadır.

Bununla birlikte, maddi gerçeği araştırmanın birincil düzeyde önemli olması, ceza yargılamasında çabukluk ilkesini bir yana bırakmayı gerektiren bir ilke değildir. Söz konusu ilkenin amacı, son soruşturma dönemini bir oturumda bitirmek değil, maddi gerçeği bir oturumda ortaya çıkartmaktır. Dolayısıyla söz konusu ilke, maddi gerçeğin ortaya çıkartılması amacından ödün verilmeden, ekonomik, sosyolojik, teknik ve kültürel hazırlıklar aracılığıyla ceza yargılamasının hızlandırılmasını isteyen bir ilkedir. Ceza Yargılama Yöntem Yasasında çabukluk amacını gerçekleştirmeye yönelik zorlayıcı hükümler bulunmaktadır. Son soruşturma döneminde oturumları erteleme süresinin zorunluluk bulunmadıkça 8 günü geçemeyeceği, tutuklu yargılamalarda bu sürenin aşılabileceği, ancak ne olursa olsun 30 günü geçemeyeceği yolundaki hükümleri buna örnek olarak göstermek mümkündür. Ancak salt yasa zoru, ceza yargılamasını hızlandırmada yeterli değildir.

Thomas Paine (1954:v), ilk baskısı 13 Mart 1791 tarihli olan yapıtında akıl ile başarılacak bir işin kuvvet ile başarılmaya kalkışılmasını, yalnızca yanlış değil, aynı zamanda kötü bir siyaset olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda, yargılamayı çabuklaştırmak için salt yasa zoru ile yetinmenin yalnızca yanlış değil, aynı zamanda kötü bir siyaset olduğu kolayca anlaşılacaktır. Çünkü teknik, ekonomik, sosyolojik ve kültürel hazırlıklar sağlanmaksızın, kısa aralarla oturumlar düzenlemeyi öngören yasanın somutluk kazanması beklenemez. Yasa

hükmüne uyulup da 8 günü geçmeyen aralarla oturumlar düzenlenmesi durumunda, bir önceki oturumda alınmış kararların yinelenmesi gerçeğiyle karşılaşılabilir. Kaldı ki, birçok ceza davasında daha uzun aralarla düzenlenmiş olmasına rağmen "sanığın yakalanmasının beklenmesi, otopsi raporunun gelmesinin beklenmesi, vaginal froti raporunun gelmesinin beklenmesi, hasta dosyasının gelmesinin beklenmesi ya da müştekinin, mağdurun, mağdurenin gelmesinin beklenmesi" gibi ara kararlarla oturumların üst üste ertelenmesiyle sıkça karşılaşılabilir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6. maddesinde düzgün yargılanma hakkının bir uzantısı olarak her insanın makul bir sürede yargılanma hakkına sahip olduğu kabul edilmektedir (Akıllıoğlu, 1994). Düzgün yargılanma hakkı, doğal bir mahkemede, suçluluğu saptanmaya dek masum kabul edilerek, kamuya açık bir biçimde ve makul bir sürede yargılanma hakkıdır. Burada söz konusu edilen makul sürenin ölçüsü, Avrupa İnsan Hakları Divanına göre her somut olaya göre değişebilmektedir (Bök, 1998). Türkiye'nin de kabul ettiği bu ilke, tıpkı Anayasa gibi, Themis'ten terazisini hızlı kullanmasını istemektedir. Ne var ki, dava dosyasının az kapsamlı gelişi, kanıtların toplanmasında ortaya çıkan engeller, sanığın kaçması, suçtan zarar gören kişilerin mahkemeye uzak durmaları, son soruşturma dönemini uzatmaktadır. Karar birçok oturumdan sonra gelebilmektedir. Themis terazisini hızlı kullanamamaktadır. Yargılamanın çok geç tamamlandığı, adaletin çok geç gerçekleştiği, suçların önlenmesinde hukukun etkinlikten uzaklaştığı konularında yakınmalar olmaktadır.

Hukuk ya da ceza yargılaması hızlı olduğunda adalet de hızlı gerçekleşmiş olur. Acaba adaletin hızlı gerçekleştirilmesi denildiğinde anlatılmak istenen nedir? Bu sorunun yanıtı, adalet sözcüğüne yüklenen anlama bağlıdır. Hugo Grotius adaleti şöyle tanımlamaktadır: «i) Hakka saygı; ii) Kusurlu olanın zararı ödemesi; iii) Başkasına ait olanın verilmesi; iv) Her insana hak ettiği cezanın çektirilmesi; v) Söze bağlılık» (Öktem, 1994). Bu adalet tanımı benimsenecek olursa, hukuk yargılaması hızlı olduğunda kusurlu olanın zararı ödemesinin ve başkasının mülkiyetindeki bir malın kime ait ise ona verilmesinin; ceza yargılaması hızlı olduğunda da her insana hak ettiği cezanın çektirilmesinin çabuklaşacağı söylenebilir.

Ancak bu adalet anlayışı belli bir kültüre özgüdür. Kültürler değiştiğinde farklı adalet anlayışları ile karşılaşmak mümkün olabilmektedir. Jean Piaget çocukların başlangıçta adalet sözcüğüne hemen hemen aynı anlamı verdiklerini, büyüdüklerinde ise farklı adalet kavramlarına ulaştıklarını belirtmektedir (Jersild, 1979:593-596). Büyümek, kültür bakımından farklılaşmak olarak değerlendirilebilir. Bu da kültür ile birlikte adalet kavramının değişebileceğine dair bir kanıttır. Blaise Pascal'ın aşağıdaki sözleri de adalet kavramının kültürlere göre nasıl değiştiğini sergilemektedir (Hırş, 1996:16):

"İnsan dünyanın yönetimini hangi ilkelere göre düzenleyecektir? Kişilerin keyfine göre mi? Ne kargaşa! Adaletle göre mi? İnsan adaleti bilmez ki! Gerçekten onu bilseydi, herkesin kendi ülkesindeki geleneklere uyması gerektiği konusundaki ünlü özdeyişi

yaratmazdı. Gerçek adalet bütün uluslar için geçerlidir, yasa koyucular da kendilerine örnek olarak Acem ve Alman saçmalıklarını değil, değişmez adalet kavramını temel alırlardı. Adalet kavramı bilinseydi, her dönemde her devlet gerçek adaleti sağlayabilirdi. Oysa haklılık da, baksızlık da görecelidir, bir iklim değişimiyle bambaşka olurur. Kutuplardan üç derecelik bir enlem boyunca uzaklaşmak, bütün yasaların alt üst olması için yeterlidir. Bu alanda gerçeği boylam belirler. Birkaç yıl yürürlükte kaldıktan sonra bütün temel yasalar değişir. Hukukun da kendi dönemleri vardır, bir burçtan ötekine geçmek, bize belli bir suçun kaynağını açıklar. Bu öyle tubaf bir adalettir ki, sınırlarını bir dere çizebilir. Pirene'lerin bir yanında doğru olan, öte yanında yanlıştır."

Bireyin belirli bir yaşam güvencesi içinde olması, bir hukuk düzeninin varolmasına ve bir hukuk düzeninin varolması da belirli bir adalet anlayışının varolmasına bağlıdır. Blaise Pascal'ın yukarıdaki sözleri arasında görülemeyen bu belirli adalet anlayışıyla, kendisinden sonraki bütün zamanları etkileyen Aristoteles'te karşılaşılmaktadır. Aristoteles, dar ve geniş anlamda olmak üzere iki adalet anlayışı sergilemiş, geniş anlamdaki adaleti erdemle özdeşleştirmiş, dar anlamdaki adaleti ise denkleştirici ya da düzeltici adalet ve dağıtıcı adalet olmak üzere ikiye ayırmıştır (Çeçen, 1981:128-135; Hirş, 1996:171). Burada malların ve onurların paylaşılması dağıtıcı adalet, uyulmayan sözleşmelerin zorla yerine getirilmesi ve suçluların cezalandırılması ise denkleştirici ya da düzeltici adalet anlamlarına gelmektedir. Aristoteles'in adalet anlayışı benimsenecek olursa, hukuk yargılaması hızlı olduğunda, malların ve onurların paylaşılmasının ve uyulmayan sözleşmelerin zorla yerine getirilmesinin; ceza yargılaması hızlı olduğunda da suçluların cezalandırılmasının çabuklaştırılacağı söylenebilir.

Hukuk yargılaması hızlı olduğunda Söylev'deki "Nısfet ve merhamet dilenmek gibi bir prensip olamaz" (Mumcu, 1994) biçimindeki sözlerle işlerlik kazandırmanın da mümkün olabileceği dile getirilebilir. Söylev'deki bu sözlerde nısfet ve merhamet dilenmek diye betimlenen davranışa karşı yoğun bir tepki algılanabilmektedir. Belki de bu davranışın, Ulpianos'un onurlu yaşamak ile özdeşleştirdiği adalet anlayışı (Öktem, 1994) ile çatıştığı düşünüldüğü için böyle bir tepki sergilenmektedir. Gerçi nısfet ve merhamet dilenmenin onurlu yaşamakla her zaman çatışma içinde olacağını söylemek zordur. Nitekim oğlunun ölüsünü alıp gömebilmek için Achilleus'den nısfet ve merhamet dilenen Priamos ya da kardeşinin ölüsünü gömebilmek için Kral Kreon'dan nısfet ve merhamet dilenen Antigone'un davranışları, onurlu yaşamının bir yana bırakılması biçiminde görünmez.

İnsan hakları bakımından eşitlik ilkesi göz önünde bulundurulduğunda, nısfet ve merhamet dilenmenin hoş görülebilirlik olasılığı zayıflamaktadır. Söylev'deki anlayışın egemen kılınabilmesi için ise, hukuk yargılamasındaki hız temel bir rol oynayacaktır. Çünkü hukuk yargılaması yavaş olduğunda insanların haklarını dava açarak değil, nısfet ve merhamet dilenerek ya da başka yollara sarak alma eğilimleri yükselebilecektir. Bir tapu tescil davası ile elde edilecek ekip biçme hakkının çok geç kazanılması, parasal bir alacağın çok geç elde edilmesi, bir taşınmaza müdahalenin çok geç yasaklanması, paydaşlığın çok geç

giderilmesi ve sonuç olarak bu tür hakların dava yoluyla çok geç elde edilmesi, hukuksal olmayan, ancak daha hızlı olan hak elde etme yöntemlerine yönelik arayışları pekiştirici niteliktedir. Böyle durumlarda adalet yetersizliğine işaret edilerek adalet mekanizmasının toplumdan uzaklaştığı söylenebilmektedir (Yaşar, 1997:15-58).

Benzer sözler ceza yargılaması için de söylenebilir. Ceza yargılaması yavaş olduğunda, yasa koyucunun üstün istemine karşı bireysel bir isyan olarak tanımlanan (Erem-Toroslu, 1973:2-42) suç konusunda kovuşturma tekeli elinde tutan devlet işlevini geciktirmiş olmaktadır. Thomas Hobbes (1993:206) toplum yasalarının olmadığı bir yerde suç olmadığını ve herkesin herkese her şeyi yapma hakkı olduğunu belirtmektedir. Ancak toplum yasalarının bulunduğu hukuk düzeninde herkes herkese her şeyi yapma hakkına sahip olamamakta, yasaların kendilerinden beledikleri davranışları sergilemeye zorlanmaktadır. Bu da ceza yargılamasının kefarete ve ibret gibi amaçlarına ulaşmasıyla gerçekleştirilmektedir (Dönmezer-Erman, 1973:354). Bu amacı gerçekleştirmeye yarayan zor, gene Thomas Hobbes'un diliyle söylenecek olursa, kılıcın zorudur. Kılıcın zoru olmadığına bireyin korunan çıkarlarını zedelemekle kalmayıp genel iyiliğe ya da kamu yararına ters düştüğü de kabul edilen suçlardan caydırıcılık sağlanamamaktadır. Sanık gerçekten hukuk düzenini bozan eylemin öznesi ise ve bu gerçek de çok geç belirlenebiliyorsa onun cezalandırılması da çok geç gerçekleştirilecektir. Dolayısıyla devlet, hukuk düzenini bozucu eylemlerin yaptırımlarını uygulayan tek özne olarak işlevini çok geç tamamlamış olacaktır. Bu açıdan bakıldığında, ceza yargılamasındaki yavaşlığın, kılıç zoru ile gelecek kefaretin ve ibretin gecikmesinden başka bir anlama gelmediği kolayca anlaşılabilir.

Burada önemli olan, ağır ceza yargılama sürecini yavaşlatan etkenleri bularak makul yargılama süresi kavramına ilişkin çitayı aşağıya çekmektir. Ağır ceza yargılama sürecinde son soruşturma dönemini uzatan etkenleri belirlemek bu amaca ulaşma konusunda temel adımlardan biri olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmanın sınırlı bir kapsam içinde yapmayı amaçladığı iş de budur. Sınırlı kapsam deyi mi kullanılmaktadır; çünkü yalnızca Ankara 1. ve 4. Ağır Ceza Mahkemelerindeki kasten adam öldürme, taammüden adam öldürme, yaralama, öldürmeye ya da yaralamaya teşebbüs, müteceviz sarhoşluk, ruhsatsız silah taşımak, kendi hakkını kendi arama (ihkakı hak), etkili eylem (müessir fiil), kadın ya da kız kaçırma, alıkoyma, ırza saldırı, gasp gibi suçlar incelenmiştir. Başka ceza davalarının yanı sıra hukuk davaları da kapsam dışı bırakılmıştır.

Mahkeme, oturumlar sırasında dava dosyasının tamamlanmamışlık durumunu gidermek amacıyla çeşitli işlemler yapmaktadır. Bunlar, genel olarak suçun kanıtlanması için gerekli maddi gerçeği derleme amacına yöneliktir. Derlemeler tamamlanamadığında mahkeme oturumları ertelemek durumunda kalmaktadır. İncelenen dosyalarda birçok erteleme nedeni ile karşılaşmıştır: Gelmeyen tanığın getirtilmesinin beklenmesi, yakalanamayan sanığın yakalanmasının beklenmesi, suçtan zarar gören kişinin adresinin bulunmasının beklenmesi gibi... Bunlar için harcanan zamanlardan türetilen değişkenler,

araştırmada kullanılan faktör analizinin somut değişkenlerini oluşturmuştur. Bilindiği gibi, faktör analizinde somut değişkenlerden soyut değişkenler türetilmektedir. Somut değişkenler görüneni temsil etmekte, soyut gerçeği temsil eden değişkenlere ise faktör adı verilmektedir. Soyut gerçek, kendisini somut değişkenler aracılığıyla belli etmektedir. Tıpkı açlığın ağzda sulanma, üzüntünün gözyaşı ve karanlıktan korkunun da ılık çalma biçimlerinde kendilerini belli etmeleri gibi. Son soruşturma döneminin hızını etkileyen faktörler de kendilerini somut değişkenlerle belli edecektir. Soyut gerçeğin sesi, somut değişkenler aracılığıyla ortaya çıkacaktır. Bu somut değişkenler incelendiğinde, soyut gerçeğin adı ve anlamı belirginleşecektir. Böylece ceza yargılama sürecinin son soruşturma döneminin kavranması ve yargılamanın çabukluğu ilkesi için öneriler geliştirilmesi kolaylaşacaktır.

Faktör Analizinin Somut Değişkenleri

Faktör analizi tekniğinin uygulanmasıyla, adları ve anlamları daha sonra belirtilecek 14 soyut değişkenin türetiminde 36 somut değişken kullanılmıştır.

Soyut değişken sayısının somut değişken sayısına oranı % 39 olduğundan boyut indirgeme oranının % 61 olduğu belirtilebilir.

Gerçi bu soyut değişkenler ceza yargılama sürecinin son soruşturma döneminde varlığını duyurmaktadır; ancak pek çok soyut değişkenin son soruşturma dönemi üzerindeki ağırlığı azdır ve bu nedenle de son soruşturma dönemi daha az sayıda soyut değişkenle açıklanabilecektir. Soyut değişkenleri türetmekte kullanılan somut değişkenlerin neler oldukları ve nasıl ölçüldükleri şöyle dile getirilebilir:

X₀₁ ile X₀₇ arasındaki değişkenlerin açık tanımları şöyledir:

X₀₁ Son soruşturma dönemi
Karar Tarihi-İddianame Tarihi

X₀₂ Suçun mahkemeye geliş süresi
İddianame Tarihi-Suç Tarihi

X₀₃ Tensip beklemesi
Tensip Tarihi-İddianame Tarihi

X₀₄ İlk duruşma ile tensip arasındaki zaman
İlk Oturum Tarihi-Tensip Tarihi

X₀₅ Duruşma dönemi
Son Oturum Tarihi-İlk Oturum Tarihi

X₀₆ Daha önceki mahkemede geçen süre
Önceki Mahkeme Son Oturum Tarihi-İddianame Tarihi

X₀₇ Önceki mahkeme kararı ile ikinci mahkeme tensibi arasındaki zaman
Son Mahkeme Dava Tensip Tarihi-İlk Mahkeme Son Oturum Tarihi

X₀₈ ile izleyen değişkenler, hep aynı biçimde, oturumlar sırasında bir

istemin ortaya çıkışı ile o istemin gene oturumlar sırasında sona erışı arasındaki zaman olarak tanımlanmıştır. Her değişken, mahkemenin bir istemde bulunduğu oturum ile o istemi elde ettiği ya da bunun gerçekleştirilmesinin yararsız olduğu kanısına varıp elde etmekten vazgeçtiği oturum arasındaki zaman ile ölçülmektedir.

Kimi kez mahkeme, polis ya da jandarma karakolunda ifade vermiş bir tanığı arar. Doğrudanlık ilkesi gereğince onu bir kez de oturumlarda dinlemek ister. Burada bu istemin gerçekleştirilmesi, mahkeme gereksiniminin olumlu anlamda giderilmesi olarak adlandırılabilir. Ancak kimi kez de bulup getirtmek mümkün olamadığından bundan vazgeçmek ve tanığın polis ya da jandarma karakolundaki ifadesiyle yetinmek gerekmektedir. Mahkeme öncesi dönemdeki ifadeler ise doğrudanlık ilkesine aykırıdır. Burada söz konusu istemin bu yolla karşılaması, mahkeme gereksiniminin olumsuz anlamda giderilmesi diye nitelendirilebilir. Bu durum tanık için geçerli olabileceği gibi, müşteki ya da mahkemenin başka bir süjesi için de geçerlidir. İşte aşağıdaki değişkenlerin hepsi, ortak bir biçimde, mahkemenin bir istemde bulunması ile onu olumlu ya da olumsuz anlamda karşılaması arasındaki zaman diye tanımlanmaktadır.

- X₀₈ Müştekinin, mağdurun, mağdurenin, müdahilin çağrılması
- X₀₉ Tanık çağrılması, aranması, savcılıkça getirtilmesi
- X₁₀ Sanığın davetiye ile ya da ihzaren çağrılması
- X₁₁ Sanığın giyaben tutuklanması kararının alınması ve infazın beklenmesi
- X₁₂ Sanık sabıka infazı sorulması
- X₁₃ Adres araştırılması
- X₁₄ Bir mahkemeye ya da bir komutanlığa talimat yazılması ve yanıtının beklenmesi
- X₁₅ Cezaevindeki sanığın naklinin istenmesi
- X₁₆ Hasta dosyasının, tespit dosyasının ya da müşteki mağdur kesin raporunun (işe engel raporunun) istenmesi ve gelmesinin beklenmesi
- X₁₇ Otopsi raporunun ya da adli tıp raporunun istenmesi, kemik grafiği aracılığıyla suç tarihindeki yaşın ya da ceza ehliyetinin sorulması
- X₁₈ Nüfus aile tablosunun istenmesi ve gelmesinin beklenmesi
- X₁₉ Nüfus (Doğum) kaydının istenmesi ve gelmesinin beklenmesi
- X₂₀ Sabıka kaydının istenmesi ve gelmesinin beklenmesi
- X₂₁ Doğum tutanağının istenmesi ve gelmesinin beklenmesi
- X₂₂ Müftülükten, Kandilli Rasathanesinden ya da Meteoroloji Genel Müdürlüğünden akşam saatinin sorulması ve yanıtın beklenmesi
- X₂₃ Sanığa savunma için süre ya da ek süre verilmesi

- X₂₄ Bir mahkemeden bir dosya ya da başka bir kanıt istenmesi
X₂₅ Cumhuriyet savcılığında mütalaa istenmesi
X₂₆ Sürücü belgesi getirilmesi
X₂₇ Dosyanın incelenmesi
X₂₈ Hamilelik durumunun tespiti için test yapıp sonucunun istenmesi
X₂₉ Kriminal polis laboratuvarı ekspertiz raporu istenmesi
X₃₀ Sanığa avukat tutması için süre verilmesi ya da sanık vekiline duruşma gününün bildirilmesi
X₃₁ Müdafî atanması için baroya müzekkere yazılması
X₃₂ Keşif yapılması
X₃₃ Telefon konuşmalarının istenmesi
X₃₄ Vajinal frotte raporunun istenmesi
X₃₅ Sorgu hakimi, katip, savcı vb. imza ikmalı
X₃₆ Silah ruhsatı var mı diye araştırılması

Faktör analizinden sonra elde edilen faktörler ve bunların anlamlandırılması, izleyen tablolarde gösterilmektedir:

Tablo 1 : Somut ve Soyut Değişkenler Arasındaki Yüklemeler (Korelasyonlar) Matrisi

	F ₁	F ₂	F ₃	F ₄	F ₅	F ₆	F ₇	F ₈	F ₉	F ₁₀	F ₁₁	F ₁₂	F ₁₃	F ₁₄
X ₀₁	0,39	0,14	0,70	0,11	0,53	0,00	-0,01	0,08	-0,05	0,03	0,00	-0,02	-0,02	0,00
X ₀₂	-0,04	-0,13	-0,02	0,40	0,45	0,04	0,11	-0,08	-0,07	-0,19	-0,02	-0,27	-0,25	0,15
X ₀₃	-0,03	-0,03	0,97	-0,07	0,00	-0,01	-0,02	0,02	-0,02	-0,06	-0,02	-0,01	-0,01	0,00
X ₀₄	0,16	-0,05	0,20	0,72	-0,05	-0,04	-0,03	0,09	-0,04	0,02	-0,11	0,04	-0,20	-0,09
X ₀₅	0,55	0,22	0,08	0,13	0,73	0,00	0,01	0,09	-0,05	0,10	0,02	-0,02	0,01	0,01
X ₀₆	-0,03	-0,02	0,96	-0,06	0,01	-0,01	-0,02	0,02	-0,02	-0,09	-0,01	0,00	0,01	0,01
X ₀₇	0,05	-0,03	0,65	-0,10	-0,08	0,00	-0,05	0,06	-0,05	0,26	-0,07	-0,08	-0,19	-0,03
X ₀₈	0,91	-0,05	0,07	0,17	0,05	-0,04	-0,02	-0,05	0,01	0,06	-0,05	0,03	-0,13	-0,02
X ₀₉	-0,04	0,14	-0,05	0,00	0,12	0,02	0,08	-0,06	0,13	0,73	-0,01	-0,16	0,23	0,07
X ₁₀	0,00	-0,02	0,15	0,21	-0,15	-0,12	0,01	0,74	-0,23	0,01	-0,11	0,04	-0,08	-0,10
X ₁₁	0,78	-0,04	0,16	0,21	0,21	-0,06	-0,02	0,21	-0,06	-0,06	-0,05	-0,09	0,03	0,00
X ₁₂	-0,03	-0,04	-0,01	0,04	0,06	0,77	0,13	-0,07	0,02	-0,06	-0,15	0,24	-0,06	0,02
X ₁₃	0,92	-0,02	0,04	0,08	0,11	-0,02	-0,01	-0,05	0,00	-0,05	-0,03	-0,09	-0,05	0,04
X ₁₄	0,24	-0,02	-0,02	0,53	0,24	-0,03	-0,05	0,17	0,07	-0,09	0,04	-0,30	-0,16	-0,02
X ₁₅	-0,02	-0,01	-0,10	-0,09	0,06	0,04	-0,01	0,84	0,26	-0,09	0,00	-0,06	0,02	0,08
X ₁₆	0,00	-0,07	0,03	0,05	-0,07	-0,03	-0,03	-0,02	-0,09	0,83	-0,01	0,09	-0,15	0,00
X ₁₇	-0,13	0,20	-0,07	-0,11	0,86	0,01	-0,08	-0,09	-0,02	0,02	-0,01	0,08	0,00	-0,05
X ₁₈	0,64	-0,01	-0,04	-0,13	0,09	0,30	-0,04	0,10	-0,11	-0,06	0,38	-0,19	0,00	-0,05

Tablo 1'in devamı

	F ₁	F ₂	F ₃	F ₄	F ₅	F ₆	F ₇	F ₈	F ₉	F ₁₀	F ₁₁	F ₁₂	F ₁₃	F ₁₄
X ₁₉	-0,10	0,09	-0,34	0,68	0,00	0,17	0,09	0,00	0,04	0,02	0,08	0,06	0,19	0,15
X ₂₀	-0,08	-0,03	-0,23	0,70	0,01	-0,01	-0,01	-0,01	0,00	0,15	0,05	0,16	0,39	-0,10
X ₂₁	0,88	-0,03	0,03	-0,04	0,21	-0,04	-0,03	0,12	-0,02	-0,08	0,14	-0,06	-0,08	-0,02
X ₂₂	0,00	0,02	0,05	0,01	-0,05	0,88	-0,04	0,00	-0,03	0,03	0,10	-0,12	0,03	-0,05
X ₂₃	-0,03	0,86	-0,04	0,02	0,11	0,09	0,06	-0,02	-0,03	0,05	0,23	0,10	0,00	0,06
X ₂₄	0,02	0,02	-0,02	0,05	-0,03	0,23	0,78	0,02	-0,03	0,03	-0,05	0,26	-0,02	-0,02
X ₂₅	-0,03	0,00	-0,08	0,01	0,03	0,43	0,41	-0,10	-0,10	0,09	0,55	0,00	-0,06	0,15
X ₂₆	-0,01	0,01	0,02	0,02	-0,03	-0,12	-0,05	-0,05	0,11	-0,04	0,83	0,10	-0,02	-0,02
X ₂₇	-0,01	-0,01	0,00	-0,04	-0,02	-0,13	0,87	-0,02	0,02	-0,01	0,06	-0,11	0,01	-0,03
X ₂₈	0,01	0,03	-0,05	0,01	-0,13	0,01	0,00	-0,22	0,01	-0,19	-0,12	-0,08	-0,04	-0,42
X ₂₉	0,04	0,00	-0,03	0,05	0,06	0,04	0,07	-0,04	0,02	-0,05	0,09	0,88	-0,03	0,03
X ₃₀	-0,03	-0,02	-0,04	-0,04	0,00	0,05	-0,01	0,25	0,84	-0,04	-0,08	-0,06	-0,01	0,04
X ₃₁	0,02	-0,01	0,03	0,06	-0,06	-0,08	-0,01	-0,18	0,79	0,05	0,16	0,08	-0,03	-0,07
X ₃₂	-0,02	0,96	0,00	0,00	0,13	-0,03	-0,02	0,00	-0,01	0,02	-0,04	-0,03	0,00	0,02
X ₃₃	-0,01	0,97	0,00	-0,04	0,14	-0,02	-0,01	-0,03	0,00	0,04	-0,05	-0,01	0,01	-0,02
X ₃₄	-0,01	0,97	0,00	-0,04	0,14	-0,02	-0,01	-0,03	0,00	0,04	-0,05	-0,01	0,01	-0,02
X ₃₅	0,03	-0,04	0,03	0,01	-0,02	-0,03	-0,01	-0,02	-0,04	-0,01	-0,05	-0,03	0,88	0,01
X ₃₆	0,04	0,03	-0,03	-0,02	-0,14	-0,03	-0,04	-0,14	-0,02	-0,09	-0,08	-0,03	-0,03	0,87

Tablo 2 : Faktörler ve Son Soruşturma Dönemi Üzerindeki Yüklemeleri

	<i>Faktör Adı</i>	<i>Faktör Yüklemesi</i>
Önemli Faktörler	Ön soruşturma döneminde savcının çekinikliği	0,70
	Adli Tıp Kurumu eylemsizliği	0,53
	Suçtan zarar gören kişinin mesafe eğilimi	0,39
	Sanık savunmasının soyutluğu (Cezaya karşı direnme)	0,14
Önemsiz Faktörler	Mahkeme doluluğu	0,11
	Sanığın süjeleştirilmesindeki zorluk	0,08
	Suçtan görülen zararın bilirkişilik eylemsizliği	0,03
	Silah ruhsatı bilirkişilik eylemsizliği	0,00
	Cezanın şiddetindeki belirsizlik	0,00
	Başka yasaların gereklerini yerine getirme zorunluluğu	0,00
	Kurgulama gereksinimi	-0,01
	Suç bilirkişilik eylemsizliği	-0,02
	Temyizde biçimsel bozmaya karşı hazırlık	-0,02
	Sanığın yoksulluğu	-0,05

0,10 önemlilik düzeyinde bu faktörlerin yalnızca ilk dördü sıfırdan farklı olarak değerlendirilmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

İnceleme konusu yapılan ceza yargılama sürecinin amacı, suçu somut olarak kanıtlanmış ise sanığın temel haklarındaki ve özgürlüklerindeki bir eksiltme aracılığıyla kefaret ve ibret sonuçlarını yaratmak; böylece, daha önce yasaya aykırı eylemle bozulmuş olan hukuk düzenini düzeltmek; suç somut olarak kanıtlanamamış ise kişiyi beraat ettirerek sanık statüsünden kurtarmaktır. Çünkü toplum yararı, yasayı çiğneyene kılıcın zorunu göstermekte, ancak çiğnemeyene göstermemektedir. Bundan doğacak toplumsal yararı hızlandırmak ise yargılamanın çabukluğu ilkesini güçlendirmekten geçmektedir.

Ceza yargılama sürecinde, tarihsel oluşum içerisinde doğmuş, önemleri derinliğine anlaşılmış, olmazsa olmaz koşullara dönüşmüş pek çok ilkenin varlığını duyurduğuna tanık olunabilmektedir. Yargının bağımsızlığı, kovuşturmanın kamusalılığı, kamu davasının zorunluluğu, kanıtların serbestliği gibi. Bu ilkelerin önemlerini anlayabilmek için bir an için ceza yargılama sürecinin onlara taban tabana karşıt ilkelerle yürütüldüğünü tasarımılamak yeterlidir: Yargının bağımlılığı durumunda, yargıç, yasanın değil, kendisini etkileyen güçlerin istemini adalet olarak gösterebilecek, böylece hak aramak için mahkemeye başvuranları geri döndürüp hukuk düzeninin dışında arayışlara yöneltebilecektir. Kovuşturmanın kamusalılığı ilkesinin yerine bireyselliği ilkesinin konulması durumunda, haksızlığa uğrayanlar telafî adaletini unutup göze göz adaletine saplanıp kalabileceklerdir. Kovuşturmanın zorunluluğu ilkesinin yerine keyfiliği ilkesi konulacak olursa o zaman aynı suçu işleyenlerden kimileri ellerini kollarını sallayarak dolaşırken ötekilerin kendilerini demir parmaklıklar arkasında buldukları görülecektir. Yargılamanın çabukluğu ilkesi de bu ilkeler gibi tarihsel gelişme içerisinde doğmuş ve önemi anlaşılmış bir ilkedir. Bu ilke, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde, Anayasada, Ceza Yargılama Yöntem Yasasında kendisine bir yer bulmuştur. Bu ilkeyi güçlendirebilmek için öncelikle ceza yargılama sürecinin son soruşturma döneminde rol oynayan faktörleri bulmak gerektiği söylenebilir. Yargılamanın çabukluğu ilkesini güçlendirecek önlemler de ancak böyle bir çabadan sonra tasarımılanabilir.

Ceza yargılama sürecinin en önemli aşaması olarak kabul edilen son soruşturma dönemi, savcının sanığı suçlayan (itham eden) iddianamesinden sonra başlamaktadır. İddianameye temel olan ve ön soruşturma diye adlandırılan inceleme, kuramsal olarak savcının görevi olmakla birlikte, uygulamada kolluk güçlerince (polis ve jandarma) yürütülebilmektedir. Savcıya da yalnızca bir iddianame yazmak ve daha sonraki aşamada esas hakkında mütalaa vermek işi düşülebilmektedir. İddianameyi alan mahkeme ise son soruşturma dönemi adını alan süreçte oturumlar düzenleyip sanığın suçu gerçekten işleyip işlemediği sorusunu aydınlatmaya çalışmakta, doğrudanlık ilkesi gereğince toplanan kanıtlarla yüz yüze ilişki kurmakta, onlarda ne ölçüde doğruluk payının olduğunu anlamaya yönelip sonra da kararını açıklamaktadır.

Bu çalışmada iddianame ile son karar arasındaki zamanı uzatan ya da kısaltan soyut değişkenlerin neler olduklarının saptanması amaçlanmıştır. Bu amacı gerçekleştirmek için Ankara 1. ve 4. Ağır Ceza Mahkemelerinde görülmüş

olan adam öldürme, yaralama, kız ya da kadın kaçırma, kızlık bozma, alıkoyma, etkili eylem (müessir fiil), ruhsatsız silah taşımak, kendi hakkını kendi arama (ihkakı hak), saldırgan sarhoşluk, gasp, adam öldürmeye kalkışmak, adam yaralamaya kalkışmak, gaspa kalkışmak gibi suçlara ilişkin dosyalardan elde edilen veriler kullanılmış, bunlara uygulanan faktör analizi sonucunda da son soruşturma döneminde mahkemeleri uğraştıran on dört faktör saptanmış, bunlardan yalnızca dördünün son soruşturma dönemi üzerinde önemli ölçülerde etkili oldukları görülmüştür.

Son soruşturma dönemini birincil düzeyde etkileyen faktör, ön soruşturma döneminde savcının çekinikliği olarak adlandırılmış olan faktördür. Burada çekiniklik sözcüğü, savcının ön soruşturmada baskın rol üstlenmemesi, baskın rolü polis ve jandarma karakoluna bırakması anlamlarına gelmektedir. Bir suçtan haberdar olduğunda sanığı ve suçu kovuşturacak olan savcı, ön soruşturmayı polis ve jandarma karakoluna bıraktığında, çoğu kez bir iddianame eklemekten başka bir iş yapmadığı dosyayı mahkemeye yöneltmek işleviyle sınırlı kalmaktadır. Mahkeme, kendisine gelen dosyadaki kanıtlara değer vermekle birlikte onlarla yetinmemekte, ek olarak daha birçok kanıt toplamak durumunda kalmaktadır. Bu da ceza yargılama sürecinin ikinci dönemini bir kanıt toplama sürecine dönüştürmektedir. Yargılamanın çabukluğu ilkesi ise bu uygulamadan zarar görmektedir.

Yargılamanın çabukluğu ilkesini güçlendirebilmek için savcının dava dosyasını tam olarak hazırlaması ve mahkemeye yalnızca değerlendirip karar verme işini bırakması uygun bir yol olarak görünmektedir. Bu da ön soruşturma döneminde savcının yetkilerini kolluk güçlerine aktarmayarak baskın bir rol üstlenmesiyle mümkündür. Gerçi savcının kolluk güçlerini çalıştırıp yönlendirmesinde hiç bir yasal engel yoktur; nitekim kişisel becerilerini de kullanan kimi savcıların yasalardan aldıkları yetkileri baskın bir biçimde kullanabildiğine tanık olunabilmektedir. Ancak bu tür olaylar tekil olma özelliğini korudukça savcıların ön soruşturmadaki çekinikliği de sürmektedir. Savcının ön soruşturmadaki rolünü baskın duruma getirmek için adli zabıta örgütünün kurulması gerektiği konusunda öteden beri dile getirilen görüşler olmuştur. Ancak salt savcı yönetiminde adli zabıta örgütünün kurulmuş olması, donanım eksikliği olan bir savcıyı ön soruşturma döneminde baskın duruma getirmeye yetmeyecektir. Savcının suç konusunda karar vermeye yetecek bir dosya hazırlayabilmesi için hizmet içi eğitim de gerekecektir.

Savcının ön soruşturma döneminde çekinik olması, yargılamanın çabukluğu ilkesini zayıflatmaktadır; ancak savcı ön soruşturma döneminde baskın bir rol üstlenmeyi başarsa bile bilirkişilik kurumlarının eylemsizlikleri azaltılamazsa, yargılamanın çabukluğu ilkesini güçlendirmek gene mümkün olamayacaktır. Çünkü yasa koyucu kimi kez cezaları suçların özelliklerine göre değişik ölçülerde belirlemiştir. Bu nedenle suçun özelliklerini belirlemek durumunda olan mahkeme bilirkişilik hizmetlerine gereksinim duymaktadır. Örneğin yasa, gündüz ve gece işlenen hırsızlık suçlarını farklı ölçülerde cezalandırmıştır. Gündüz işlenen bir hırsızlık suçunun cezası 1 ile 5 yıl hapis ise,

gece işlenen bir hırsızlık suçunun cezası 3 ile 5 yıl arasında haptir. Zor kullanılarak yapılan hırsızlık suçları gasp adını aldığına göre gündüz ve gece işlenen gasp suçlarına verilen cezaların da farklı ölçülerde olacağını kestirmek güç olmayacaktır. Öyleyse mahkeme, hukuksal gerçeği (cezayı) belirleyebilmek için suçun işlendiği zamanı (maddi gerçeği) bilmek durumundadır. Suçun zamansal boyutunda bir belirsizlik olduğunda, mahkeme, bilirkişilik kurumlarının birinden görev istemekte ve belirsizliğin ortadan kaldırılmasını sağlamaktadır. Tıpkı bunun gibi, yasa, yaşı küçüklere ve büyüklere karşı işlenen suçları da farklı ölçülerde cezalandırmıştır. Kimi davalarda suçtan zarar görenlerin yaşları konusunda herhangi bir belirsizlik söz konusu değildir. Dolayısıyla böyle durumların mahkemeyi uğraştırmayacağı da açıktır. Ancak kimi kez suçtan zarar gören kişinin yaşında bir belirsizlik olduğunda hukuksal gerçeğin belirlenebilmesi için söz konusu belirsizliğin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Mahkeme, bunun için de bilirkişilik kurumlarının birinden görev istemektedir. Benzer biçimde, yasa, ölümle sonuçlanan davalarda ölüm nedenini ve zamanını saptamak için otopsi yapılmasını zorunlu tutmaktadır ve mahkeme de bu yasanın gereğini yerine getirmek için Adli Tıp Kurumundan görev istemektedir. Aynı durum, akıl hastalığının ve dolayısıyla da suç yeteneğinin (ceza ehliyetinin) olup olmadığını anlama çabası söz konusu olduğunda da olmaktadır. Çünkü bu işlemler yapılamadığında suçun maddi gerçek ile ilgili yanları aydınlatılamamakta ve dolayısıyla da hukuksal gerçeğin belirlenebilmesi için gerekli altyapı sağlanamamaktadır. Bilirkişilik kurumlarının iş çokluğundan ya da başka nedenlerle ortaya çıkan eylemsizlikleri ise yargılamanın yavaşlığına dönüşmektedir.

Teknolojik gelişme sonucunda ya da başka düzenlemelerle Adli Tıp Kurumu başta olmak üzere bilirkişilik kurumlarının eylemsizlikleri azaltılsa bile yargılamanın çabukluğu ilkesinin güçlendirilmesi gene mümkün olmayacaktır. Çünkü mahkeme kimi suçlarda süjelerini tamamlayamamakta, dolayısıyla da yargılamada zorlukla karşılaşmaktadır. Tamamlanmasında güçlüklerle karşılaşılacak süjeler arasında sanık da vardır; ancak mahkemenin tamamlamakta en çok zorlandığı süje, müşteki, mağdur, mağdure ya da müdahil gibi adlar alan süjelerdir. Bu tür durumlar adam yaralama, kız kaçırma, kadın kaçırma, kızlık bozma, alıkoyma gibi suçlarda daha çok görülmektedir. Haksızlığa uğradığı için yargı düzenine başvuranlar, daha sonraki zamanlarda kendileri ile mahkeme arasına mesafe koymaktadır. Bu, pek çok nedenden olduğu gibi, mahkemeye gide gele soğumuş olmaktan da kaynaklanabilir. Etkisi ise yargılamayı daha da yavaşlatmak yönündedir.

Önemli olduğu saptanan bir başka faktör ise sanık savunmasının soyutluğu ya da cezaya karşı direnme diye adlandırılmış olandır. Kolayca anlaşılacağı gibi, farklı davaların hukuksal gerçekleri de farklıdır. Hatta aynı davada ayrıntılardaki değişiklikler de hukuksal gerçeklerde farklılıklar yaratacaktır. Hukuksal gerçeklerin farklı olması ise, temel haklara ve özgürlüklere getirilecek eksiltmelerin başka başka olması demektir. Sanıkların bu hukuksal gerçeklere değişik ölçülerde direnç göstermeleri de beklenen bir durumdur. Kimi son soruşturma dönemlerinin bitiminde sanık beraat ettirilmekte, kimilerinde belli

bir düzeyde cezalandırılmaktadır. Cezalandırılmanın sanık gözündeki azlığı ya da çokluğu, kendisini, kararın temyiz edilip edilmemesinde belli edecektir. Beraat edenlerin direnmeleri ve kararı temyiz etmeleri için elbette bir neden yoktur. Kimi kez az ceza da direnmemek ve temyize gitmemek için bir neden olabilmektedir. Nitekim az ceza alanların pek çoğu ve cezaları ertelenenlerin tamamı ya da tamamına yakını, direnmemekte, temyiz yoluna gitmemektedir. Ancak çok ceza alanlar ile cezaları ertelenmeyenler kararı temyiz ederek temel haklarındaki ve özgürlüklerindeki eksilmeyi ortadan kaldırmak için çabalamakta ya da infazı geciktirmek için uğraşmaktadır. İşte bu direnç, kendisini salt temyiz olayında değil, son soruşturma döneminde de göstermektedir. Bu direnç sanık savunmasının soyutluğu diye adlandırılıp anlamlandırılan faktör olarak kendisini sergilemektedir. Bu faktör yükseldiğinde, cezalandırılmamaya ya da alacağı cezayı indirmeye çabalayan sanığın soyut savunmasını araştırmak için mahkemenin yoğun ölçüde zaman harcadığı gözlenmektedir. Anayasa (m. 36/1), geçerli her aracın ve yolun kullanılarak savunma hakkında yararlanılmasını güvence altına almıştır. Kendisini mahkeme önünde bulan sanık da masum olduğunu ya da masum değil ise de suçunu indirim gerektiren koşullarda işlediğini anlatmaya yönelirken, bir kuşku yaratmaya, kuşkudan sanığın yararlanması ilkesini işletmeye ve böylece geçerli bir aracı ve yolu kullanıp savunma hakkında yararlanmaya çalışmaktadır.

Bir ceza yargılamasında maddi gerçeği bulmak temel amaçtır. Maddi gerçek bulunmadığında sanığın masum bir kişi olarak girdiği yargılama sürecinden gene masum bir kişi olarak çıkması gerekir. Elbette sanığın yargılama sürecinde etkin bir rol üstlenerek kendi savunmasını biçimlendirmesi olanaklıdır. Burada sanık savunmasının ceza almama ya da alacağı cezayı indirme amacıyla uygunluk içinde olması gerekir. Mahkemenin savunmayı araştırma yükümlülüğü de bu noktada ortaya çıkmaktadır. Sanık, bir kız kaçırma, kızlık bozma, alıkoyma suçunda, kendisini "Ben Türk oğlu Türküm abiler!" diye savunmaya çabaladığında, bu direnme, ceza almama ya da alacağı cezayı indirme amacıyla kullanılmış olsa bile, suça verilecek ceza ile ilgili olmadığından mahkemece araştırılmaya değer bulunmayacaktır. Oysa bir başka davada sanık, kendisini aldattığı için eşini öldürdüğünü söylediğinde, mahkeme, bu savunma üzerinde durmak durumundadır. Çünkü savunmanın doğru olması koşulu altında, ağır tahrik hükümleri gündeme gelmekte, bu yolla sanık daha az ceza amacına ulaşabilmektedir. İşte bu ve bunun gibi nedenlerle, mahkeme, sanığın soyut savunmasını araştırmak için çalışmaya başladığında bir dizi bilirkişilik hizmetlerini talep etmektedir. Bütün bu olgular, mahkemenin sanık savunmasına verdiği önem üstünde yükselen olgulardır. Sanık savunmasının kısıtlanması şöyle dursun, bu anlama gelebilecek en küçük uygulama bile bozma nedeni olabilmektedir. Bozma ise mahkemenin bin bir çabayla kurduğu hükmü bir anda yok eden bir işlemdir. O nedenle, mahkeme, sanık savunmasını kısıtlamaktan da, kısıtlama anlamına gelebilecek uygulamalardan da kaçınmak durumundadır. Sanık, mahkemenin kendi savunmasına verdiği bu önemin bilincindedir. Suçsuzluk karinesiyle savunmasını yapmakta, mahkemeye bir suç işlemediğini ya da bir suç işlediyse de ağır tahrik gibi cezada indirim gerektiren koşullarda suç

işlediğini anlatmaya çalışmaktadır. Bütün bu olgularda sanık savunmasındaki soyutluk belirgin bir özellik göstermektedir. Sanık savunması somut olsaydı, o zaman mahkeme, bunların varlığını değil, doğruluğunu araştırmak durumunda kalır ya da doğruluğuna da güveni varsa o zaman doğrudan doğruya değerlendirmeye alırdı. Ancak böyle bir durum olmadığı içindir ki, ileri sürülenlerin varlığını ve doğruluğunu araştırmak durumunda kalmaktadır.

Anılan faktörlerin dışındaki faktörlerin, ağır ceza yargılama sürecindeki son soruşturma dönemi üzerinde önemli ölçülerde etkili olmadıkları saptanmıştır.

Bugün mahkemelerin altından kalkamayacakları ölçüde çok davaya baktıkları sık sık dile getirilmektedir. Hukuk davalarında bu durum çok belirgindir; ancak mahkemelerin doluluğu, ağır ceza yargılamasındaki son soruşturma dönemlerinin uzamasına yol açan önemli bir faktör olarak ortaya çıkmamaktadır. Yukarıdaki faktörler giderildiğinde mahkemelerin doluluğuna karşın ağır ceza yargılama sürecinde son soruşturma dönemi kısaltılabilir. Mahkemelerin doluluğu asıl etkisini, büyük bir olasılıkla, adaletin kalitesinde gösterecektir. Bu ise temyizde bozma, yeniden yargılama, yeniden temyiz gibi bir dizi süreci doğurmakta ve kesin yargı ancak yıllardan sonra gelebilmektedir.

Son soruşturma dönemi üzerinde önemli ölçüde etkili olan soyut değişkenler saptanmış olduğuna göre yargılamanın çabukluğu ilkesini güçlendirecek önlemleri tasarılmanın altyapısı hazırlanmış demektir. Bu amaçla şu soru yöneltilebilir: Ceza yargılamasının son soruşturma dönemini kısaltabilmek için ne gibi bir önlem gerekmektedir?

Konfüçyüs (1973:57) ile yaptığı bir konuşmada, Dük Ting, ülkeyi mutluluğa kavuşturacak bir tümcenin olup olmadığını sorar. Konfüçyüs de haklı olarak böyle bir etkinin bir tümceden beklenemeyeceğini söyler. Yargılamanın çabukluğu ilkesini güçlendirebilmek için bir çözüm ararken bu öykünün anlattığı gerçeği gözden uzak tutmamak gerekir. Burada Dük Ting'ten esinlenilerek yargılamanın çabukluğu ilkesini güçlü kılacak bir önlemin olup olmadığı sorulabilir. Böyle bir soruya verilecek yanıt, Konfüçyüs'ün yanıtına benzeyecektir: Böyle bir etki bir önlemden beklenemeyecektir. Bu nedenle elde edilen önemli faktör sayısı ne ölçüde ise o ölçüde önlem tasarlanabileceği söylenebilir.

İlk önlem olarak savcının dava dosyasını daha mahkeme kurulmadan önce tamamlayıp mahkemeye yalnızca değerlendirme ve karar verme için teslim etmesi düzeni tasarlanabileceği belirtilebilir. Ceza yargılama sürecinde iddianame yazmak ve esas hakkında mütalaa vermek dışında önemli bir işlev görmediğini vurgulayan kimi araştırmacılar savcılık kurumunun ceza yargılama sürecinden kaldırılması gerektiğini dile getirmektedirler. Buradaki çalışmaya dayanılarak söylenebilecek olan şudur: Savcılık kurumu, Ceza Yargılama Yöntem Yasasında da belirtildiği gibi, kovuşturma sürecinde lehte ve aleyhte kanıtların toplanması bakımından tam olarak işlevlendirilip yeterli ölçülerde hizmet içi eğitim ile donatıldığında yargılamanın çabukluğu ilkesi güçlendirilecektir. Bugünkü koşullarda kovuşturma, çoğu kez, polislin ya da jandarmanın işi

olmaktadır. Savcı ise durumdan haberdar edilen ve kendisinden iddianame yazması istenilen bir kamu görevlisi durumundadır. Oysa savcının kovuşturmayı bizzat yürütmesi, Ceza Yargılama Yöntem Yasasının özüne daha uygundur. Bu işin önündeki en büyük engelin savcılık kurumu ile polis ya da jandarma arasındaki uzaklık olduğu ileri sürülmekte ve adli zabıta örgütünün bir an önce kurulması gerektiği savunulmaktadır. Gerçi savcı, polisi ve jandarmayı çalıştırıp yönlendirmedi bir engelle karşılaşmaz. Çünkü polis ve jandarma, savcının vereceği işleri yapmakla görevlidir. Ancak somut durum bu düzenin tam olarak işlerlik kazanmadığını göstermektedir. Adli zabıta örgütü kurulsun ya da kurulmasın savcının ön soruşturma döneminde etkin bir rol üstlenmesi durumunda son soruşturma döneminin kısılacığı ve yargılamanın çabukluğu ilkesinin güçlendirileceği söylenebilir.

Doğallıkla ceza yargılama sürecini hızlandıracak formül salt bu önlemden oluşmayacaktır. Bunun dışında bilirkişilik kurumlarındaki eylemsizlikleri azaltıcı önlemler de yargılamanın çabukluğu ilkesine katkı sağlayacaktır. Mahkeme, otopsi raporunu, bilinç incelemesi raporunu, güneşin saat kaçta doğduğunu ve battığını, silahtan çıkan merminin kaç mm çapında olduğunu, olay yerinde bulunan kanın, saç kılının, tükrüğün biyolojik testlerini ... vb. hızlı ve kuşkuya yer bırakmayacak bir biçimde öğrenebildiğinde kararını da hızla verebilecek ve yargılamanın çabukluğu ilkesine somutluk kazandırabilecektir. Bundan dolayıdır ki, Adli Tıp Kurumunun ve öteki bilirkişilik kurumlarının hizmetlerini mahkemeye ulaştırmalarında görülen eylemsizlikler azaltılmadıkça yargılamanın çabukluğu ilkesi soyut bir ilke olarak kalmayı sürdürecektir.

Sanık savunmasının şu ya da bu biçimde kısıtlanması, kabul edilebilir bir önlem olmadığından sanık savunmasının soyutluğu ya da cezaya karşı direnme diye adlandırılan faktör konusunda bir önlem almak pek kolay görünmemektedir. Mahkemeler savunmasıyla yargılamaya yardımcı olan sanıklara ceza indirimleri uygulamaktadır. Oyalayıcı savunmaya yönelenler ise bunlardan yoksun kalmaktadır. Bu durum, aslında sanık savunmasındaki soyutluğu azaltıcı bir olgudur. Sanıkların bu bilinçle savunma yapmaları kendi lehlerinedir. Ön soruşturma döneminde toplanan kanıtların gücü, sanıkları böyle bir tutum benimsemeye sürükleyebilir.

Suçtan zarar gören kişilerin mesafe eğilimleri konusunda bir önlem geliştirilebilir. Mahkemelerdeki işler hızlandırıldığında müşteki, mağdur, mağdure, müdahil gibi adları alan kimselerin mahkemelere gide gele yaşadıkları soğumalar ortadan kalkabilecek ve böylece onların kendileri ile mahkeme arasına mesafe koyma eğilimleri azalabilecektir. Bu da doğallıkla son soruşturma döneminin azalması yönünde bir etki yaratacaktır.

Mahkemenin doluluğu diye adlandırılıp anlamlandırılan faktörü azaltarak son soruşturma dönemini kısaltmak da mümkündür. Bu amaçla mahkeme sayısını artırmak olumlu sonuç doğuracaktır; ancak bu önlem belki de en önemli katkıyı adaletin kalitesine yapacaktır. Bu ise son soruşturma döneminin kısalığı kadar önemli bir olgudur. Çünkü adaletin kalitesinde ortaya çıkacak eksiklikler temyizde bozma aracılığıyla son soruşturmanın yenilenmesi olarak kendisini

ortaya koyacaktır. Oysa son soruşturma döneminin kısa olması kadar, bu dönem sonunda üretilen hukuksal gerçeğin maddi gerçek ile tam bir uyum içerisinde olması da önemlidir.

Herakleitos, bir ulusun surları için dövüştüğü gibi, yasaları için de dövüşmesi gerektiğini belirtmektedir. Bir ulusun surları için dövüşmesini anlamak kolaydır. Eski ulusların tarihlerinde buna ilişkin örneklerle karşılaşmakta bir zorluk yoktur. Troia savaşı bu konudaki en ünlü örnek olarak gösterilebilir. Ancak bir ulusun yasaları için dövüşmesi kavramı dile getirildiğinde söylenmek istenen çok açık değildir. Bu söz, başkalarının haklarını temsil eden yasalara saygının içselleştirilmesi için çaba göstermek diye de anlaşılabilmektedir. Çünkü yasa, kuramsal olarak başkalarının haklarına yönelik bir korumadır. Dolayısıyla bireyler yasalar için çaba gösterdiğinde başkalarının hakları için de çaba göstermiş olur. Bireyler yasalar için çaba gösterip başkalarının haklarına saygıyı içselleştirebilir mi? Dolup taşan mahkemeler bu soruyu olumsuz yanıtlamak için elbette bir neden değildir. Özdemir Asaf (1993:165)'in "İnsandır, doyduktan sonra da yiyen tek canlı yaratık" dizesi de olumsuz bir yanıtı doğrulamaya yetmeyecektir. Çünkü bütün bu olumsuz görünüşler, başkalarının haklarına saygıyı içselleştirmeyi engellemektedir. Nitekim Immanuel Kant (1989:173-223; 1990:vii), başkalarının hakkından daha kutsal hiçbir şeyin olmadığını dile getirebilmektedir. Benzer bir görüşe Max Scheler (1998:35-37)'in felsefesinde de raslanabilir. Anılan filozof, kültür bakımından gelişmiş her dilde insan sözcüğünün iki anlamı olduğuna parmak basmakta, bunlardan birincisinin doğadaki herhangi bir canlıyı, ikincisinin ise bambaşka bir varlığı gösterdiğini dile getirmektedir. Bu bambaşka varlık, Aziz Paulus'un İsa ile karşılaştığında haykırdığı "*Ecce homo!* İşte insan!" sözlerindeki insanı çağrıştırmaktadır. Türkçede de insan denildiğinde çoğu kez anlatılmak istenen böyle bir varlıktır. Pir Sultan Abdal'ın "Sordum sarı çiğdeme (çiçeğe)/Senin benzin ne sarı/Ne sorarsın hey derviş/Hak korkusu çekerim" dizelerinin anlattığı insanın da böyle bir varlık olduğu gözden kaçmayacaktır. Başkalarının hakkını içselleştirmiş böyle bir insanın baskın olduğu bir dünyada Hugo Grotius'un en başta hakka saygı diye nitelendirdiği adalet zaten varlığını hep sürdürmüş olacağından mahkemelere de pek iş düşmeyecektir. Ne savcı ön soruşturma, ne de yargıç son soruşturma yapmak durumunda kalacaktır. Ancak bu halihazırda çok uzak bir düştür. Şimdiki zaman, bu ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişim düzeyine ulaşmayı beklemeksizin adaleti hızlandırmak için pragmatik önlemleri almak zamanıdır. Böylece içsel olarak korunamayan başkalarının haklarının, dışsal olarak korunmasının koşulları güçlendirilir. Ve Uruk halkının Aruru'ya yalvarışları böylece meyvelerini vermiş olur.

KAYNAKÇA

- Akılhoğlu, T., 1994, "Adalet Kavramı ve İnsan Hakları", *Adalet Kavramı* içinde, Türkiye Felsefe Kurumu, s. 35-40, Ankara.
- Asaf, Ö., 1993, *Yuvarlağın Köşeleri*, Adam Yayınları, İstanbul.
- Bök, S., 1998, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesiyle Koruma Altına Alınan Başlıca İnsan Hakları", *İnsan Hakları ve Yargı* içinde, TC Adalet Bakanlığı Eğitim Dairesi Başkanlığı, s. 39, Ankara.
- Capelle, W., 1994, *Sokrates'ten Önce Felsefe 1*, Çeviren Oğuz Özügül, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul.
- Ceram, C. W., 1992, *Tanrıların Vatanı Anadolu*, Çeviren Esat Nermi Erendor, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Claude, R. P.-Jabine, T. B., 1992, *Human Rights and Statistics*, The United Nations, Philadelphia.
- Çeçen, A., 1981, *Adalet Kavramı*, May Yayınları, İstanbul.
- Dönmezer, S.–Erman, S., 1973, *Ceza Hukuku*, İstanbul Üniversitesi Yayını No 1890, İstanbul.
- Dursun, H., 1994, *Türk Yargısında Davaların Uzamasının Nedenleri ve Çözüm Önerileri*, DPT Yayın No 2348-576, Ankara.
- Eflatun, 1996, *Sokrates'in Savunması*, Çeviren Teoman Aktürel, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Erem, F.-Toroslu, N., 1973, *Türk Ceza Hukuku*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Fiş, R., 1995, *Ben de Halimce Bedreddinem*, Çeviren Mazlum Beyhan, Yön Yayıncılık, İstanbul.
- Fuat, M., 1991, *Yunus Emre*, Altın Kitaplar, İstanbul.
- Gölpınarlı, A., 1995, *Yunus Emre*, Milliyet-Varlık Türk ve Dünya Klasikleri, İstanbul.
- Hesiodos, 1991, *Theogonia*, Çevirenler Sabahattin Eyüboğlu-Azra Erhat, *Hesiodos Eseri ve Kaynakları* içinde, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Hırş, E., 1996, *Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi Dersleri*, Adalet Matbaacılık Ticaret Limited Şirketi, Ankara.
- Hobbes, T., 1993, *Leviathan*, Çeviren Semih Lim, Yapı Kredi Bankası Yayını, İstanbul.
- İlhan, İ., 1997, "Yargının Yavaş İşlemesinin Nedenleri", *Afyon Barosu Hukuk Dergisi*, Sayı 1, s. 39-48, Afyon.

- Jersild, A. T., 1979, *Çocuk Psikolojisi*, Çeviren Gülseren Günçe, S Yayınları, Ankara.
- Kant, I., 1989, *Pratik Usun Eleştirisi*, Çeviren İsmet Zeki Eyüboğlu, Say Yayınları, İstanbul.
- Kant, I., 1990, *Philosophia Practica Universalis (Etik Üzerine Dersler I)*, Çeviren Oğuz Özügül, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul.
- Konfüçyüs, 1973, *Konuşmalar "Lun-yü"*, Çeviren Muhaddere Nabi Özerdim, Devlet Kitapları, Ankara.
- Mumcu, A., 1994, "Günümüzde Türk Hukuk Uygulamasında Adalet Kavramının Yeri", *Adalet Kavramı* içinde, Türkiye Felsefe Kurumu, s. 99-114, Ankara.
- Mutluay, R., 1976, *50 Yıllık Türk Edebiyatı*, İş Bankası Yayınları 126, İstanbul.
- Ongun, C. S., 1974, *Filozoflar Ansiklopedisi I*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Öktem, N., 1994, "Adalet Kavramı ve Sosyal Realite", *Adalet Kavramı* içinde, Türkiye Felsefe Kurumu, s. 39-48, Ankara.
- Paine, T., 1954, *İnsan Hakları*, Çeviren Osman Dostel, Maarif Basımevi, Ankara.
- Russell, B., 1972, *Batı Felsefesi Tarihi*, Çeviren Muammer Sencer, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Samsatlı Lukianos, 1992, *Seçme Yazılar*, Çeviren Nurullah Ataç, Sosyal Yayınlar, İstanbul.
- Scheler, M., 1998, *İnsanın Kozmostaki Yeri*, Çeviren Harun Tepe, Ayraç Yayınevi, Ankara.
- Yaşar, S., 1997, *Yargı Reformu Gerçekleşmeli*, Gazete Ege Tesisleri, İzmir.
- Yurtcan, E., 1994, *Ceza Yargılaması Hukuku*, Alfa Basın Yayın Dağıtım, İstanbul.